KRÖNIKA OM NORDISKT SAMARBETE

BÖR VI VARA RÄDDA FÖR ENGELSKAN?

Johan Strang.
Foto: Veikko Somerpuro.

Johan Strang är krönikör i *NT* och professor vid CENS – Centrum för Norden-studier, Helsingfors universitet.

Det är kanske att svära i kyrkan men jag vill använda denna krönika till slå ett slag för en liberalare inställning till engelskan i det nordiska samarbetet. Den skandinaviska språkgemenskapen är och förblir viktig som identitetsskapande kulturell markör, men för en växande grupp nordbor kan den också uppfattas som ett hinder. Engelskan kan i många sammanhang fungera som en dörröppnare som möjliggör en mera jämlik, inkluderande och demokratisk dialog.

Argumentet är simpelt. Norden består inte bara av de drygt 20 miljoner som talar något av de tre skandinaviska språken utan också av fem miljoner finskspråkiga, 350 000 som har isländska som modersmål och kanske 100 000 som talar grönländska eller samiska. Dessutom finns det en växande skara invandrare för vilka det inte är självklart att deras nyförvärvade kunskaper i exempelvis danska fungerar som en nyckel till både norskan och svenskan. För alla dessa grupper kan den gemytliga skandinaviskan upplevas som en tröskel för att delta i det nordiska samarbetet, och i värsta fall som ett verktyg för att skilja äkta från mindre äkta nordbor.

I grund och botten handlar det om att reflektera över våra egna privilegier. Tanken om att den *skandinaviska* språkgemenskapen är en *nordisk* gemenskap bygger på att alla finnar lär sig svenska i skolan, liksom alla islänningar, färingar och grönlänningar lär sig danska. Men det är en historia som är behäftad med olika uttryck för symbolisk makt och strukturell ojämlikhet. Alla som lärt sig ett främmande språk i skolan vet att det är en sak att lära sig de elementära grunderna och en alldeles annan att kunna delta på lika fot i en konversation där de övriga talar sina modersmål.

Speciellt i Finland är svenskan för många finskspråkiga förknippad med skamkänslor över att man egentligen *borde* kunna språket bättre. Vi som talar skandinaviska har ett ansvar för att visa tolerans och generositet. Jag brukar uppmana mina svenska och norska (i vissa fall till och med mina danska) vänner att inte kräva, utan vänligt signalera att man gärna talar skandinaviska i

butiker, caféer och restauranger i Helsingfors. Den latenta kunskapen i svenska bland finskspråkiga är stor och man möter i stort sett aldrig någon som skulle bli förnärmad. Men samtidigt är det också befriande för alla parter att ha engelskan att falla tillbaka på.

Ännu tydligare är hierarkierna då det gäller samer och grönlänningar för då hamnar vi huvudstupa in i en massa obekväma frågeställningar kring kolonialism och förtryck. Engelskans växande betydelse i ett självständighetssträvande och alltmera geopolitiskt centralt Grönland är obestridlig. Danskan är visserligen fortfarande viktig för de grönlänningar som vill skaffa sig en gratis utbildning i de skandinaviska välfärdsstaterna, men den förknippas också med gamla koloniala hierarkier där eliten var danskspråkig medan majoriteten av befolkningen talade grönländska. Man har diskuterat huruvida alla i offentlig ställning borde lära sig grönländska, men frågan är komplicerad och fylld av olika spänningar. Här kunde engelska fungera som ett neutralt verktyg för att inkludera olika grupper på ett jämlikt sätt.

Det är en allmän och brett omfattad uppfattning att den skandinaviska språkgemenskapen förfaller, men då är det oftast inte finnarnas, islänningarnas eller grönlänningarnas bristande kunskaper som oroar, utan snarare faktumet att danskar och svenskar verkar ha allt svårare att förstå varandra. Vissa brukar elakt påstå att det beror på att det danska språket håller på att degenerera till obegriplighet. En rimligare orsak är bristande intresse. Både den danska och svenska offentligheten har i stigande grad fokuserat på amerikansk politik och kultur. Under det nya millenniet började de två forna arvfienderna rent av se varandra som motbilder i frågor som invandring och högerpopulism.

Inte sällan är det just engelskans allt starkare position som pekas ut som orsaken till den skandinaviska språkgemenskapens tillbakagång. Det finns visserligen mycket forskning som pekar på hur engelskan utmanövrerar små språk och i vissa fall hela kulturer, men att acceptera och anpassa sig till globala trender och maktförhållanden kan också vara en effektiv strategi för överlevnad och inflytande, vare sig det handlar om 50 000 grönlänningar eller 30 miljoner nordbor. Jag tror att en av grunderna till de nordiska ländernas ekonomiska och kulturella framgångar är vår flexibilitet och internationella öppenhet. Det är enastående hur osentimentalt vi övergav tyskan för engelskan efter andra världskriget.

Det är väldigt svårt att säga något definitivt om hur den skandinaviska språkförståelsen utvecklats över tid. De mest tillförlitliga studierna *Nabostråksforståelse i Skandinavia* (Øivind Maurud 1976) och *Håller språket ihop Norden?* (Lars-Olof Delsing och Katarina Lundin 2005) säger inget konklusivt om saken och är inte direkt jämförbara med varandra. Och de undersökningar som exempelvis Nordiska ministerrådet gjort bygger i regel på folks självuppskattning, vilket är behäftat med en hel del metodologiska svårigheter.

Många forskare menar också att det finns en hel del nostalgi knuten till tesen om den skandinaviska språkgemenskapens förfall. Visst, äldre människor tenderar att förstå de andra skandinaviska språken bättre än yngre, men orsaken är som regel att man med åren utsatts för dem och utvecklat en vana för att förstå dem. Då dagens 60-åringar själva var tonåringar förstod de knappast de andra skandinaviska språken bättre än dagens ungdomar.

De mest styvnackade förespråkarna för skandinaviskan finner man i Norge och bland finlandssvenskarna. Det har antagligen att göra med att norrmännen *förstår* de olika skandinaviska språken bäst av alla i Norden, medan finlandssvenskan är så tydligt artikulerad att den *förstås av* de allra flesta i regionen. Man kunde kanske säga att den skandinaviska språkgemenskapen skulle vara komplett om vi alla försågs med norska öron och finlandssvenska munmuskler.

Att norrmännen förstår andra varianter av skandinaviskan bättre än danskarna och svenskarna har kanske att göra med att Norge tillhört både Danmark och Sverige vilket gör att man har en slags post-imperial vana att följa med debatten i dessa länder. I Norge har man också sedan länge haft en mycket större tolerans för, och stolthet knuten till, sina dialekter vilket antagligen bidrar till att man har lättare att förstå andra varianter av skandinaviskan. Samtidigt har den norska vurmen för dialekter, och striden mellan nynorska och bokmål, också bidragit till att språk och identitet är mera sammanvävda i Norge än på många andra håll. Ur ett sådant perspektiv blir det naturligt att se den nordiska identiteten som oskiljaktigt knuten till skandinaviskan.

Detsamma kan man kanske säga om finlandssvenskarna. Hos oss handlar vurmen för skandinaviskan ofta om ett missriktat försvar av svenskans ställning i Finland. Argumentet är att det är svenskan som knyter Finland till Norden och västvärlden. Tyvärr leder detta ofta bara till att finlandssvenskarna monopoliserar det nordiska samarbetet i Finland, vilket i sin tur betyder att det nordiska samarbetet marginaliseras på nationellt plan. Den lata praxisen där man på olika myndigheter, föreningar eller företag skickar en svenskspråkig till olika nordiska möten istället för den finskspråkiga kollegan som verkligen kan något om ämnet reducerar det nordiska till en tredje rangens fråga.

Jag tror det är dags att vi accepterar paradoxen att en liberalare inställning till engelska i nordiska sammanhang stärker svenskans ställning i Finland, liksom också den skandinaviska språkgemenskapen i stort. Språkkunskaper är inte ett nollsummespel. Det viktiga är att flytta fokus från språk till substans. På universitetet brukar jag ofta bjuda in ett par utländska forskare till mina nordiska seminarier. Det ger oss ett svepskäl att tala engelska, men sakta brukar diskussionerna övergå till skandinaviskan, i varje fall över kaffet och middagen. Nästa möte kan arrangeras utan utländska gäster, och kanske till och med på skandinaviska.

På samma sätt visade Larserik Häggmans rapport *Det nordiska i Finland* (2013) att det bland våra finländska ministerier var på försvarsministeriet som kunskaperna i svenska var starkast. Detta även om nordiska försvarssamarbetet sker på engelska. Också det gryende samarbetet inom Nato sker officiellt på engelska, men det skulle förvåna mig om inte den skandinaviska språkförståelsen prioriteras inom försvaret i alla nordiska länder.

Poängen med min provokation är inte att vi ska ge upp inför den engelska invasionen. Det finns fortfarande goda grunder för Nordiska rådet och Nordiska ministerrådet att stödja den skandinaviska språkgemenskapen genom olika program och inte minst genom att själva också i fortsättningen ha skandinaviskan som sitt huvudsakliga arbetsspråk. Men jag tror att det kunde vara en god idé att öppna dörren för engelska i en större utsträckning än man gör idag.

Den engelska dominansen på stora delar av vår planet är ett resultat av den angloamerikanska världens kulturella, ekonomiska och militära imperialism, men det finns också tillfällen där engelskan kan erbjuda ett rum för att kommunicera på ett jämlikt och demokratiskt sätt. Den största utmaningen för den skandinaviska språkgemenskapen är inte att bekämpa engelskan, utan att göra det nordiska samarbetet levande, intressant och givande för så många människor som möjligt.

Johan Strang